

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

HERMETİK BİR ESER: KİTAB-I İLEL-İ EŞYA

Özgül ÖZBEK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ozbekozgul@hotmail.com

ÖZET: Çalışmaya konu olan eser *Kitab-ı İlel-i Eşya* adında felsefe ve mantık konusuna dahil edilen bir yapıttır. Fehmi Edhem Karatay Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katoloğu'nda her şeyin sebeplerini izah ettiğini belirttiği bu eser Hermetik Külliyat'ın en önemli yapıtlarındandır ve dünyanın birçok yerinde Arapça nüshaları bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda H. 558 numarasıyla kayıtlı olan el yazması Malinos, Balinos veya Apolonyos isimli bir kişiye atfolunmuştur. Çeviri olan metnin aslının kimi Süryanice olduğunu kimi ise Arapça olduğu ileri sürülmektedir. İncelediğimiz yazmanın kim tarafından çevrildiği, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Eser Balinos'un kendini anlattığı bir giriş bölümüyle başlar. Daha sonra ilk yaradılıştan ve birleşmelerden başlayarak maden, nebat ve insanın oluşumundan söz eder. Kitabın bir kısmı soru cevap şeklinde geçmektedir. Bu soru cevaplar yine bazı oluşumların sebebini açıklamaya yöneliktir. Bu bildiride eserin atfedildiği yazar, eserin konusu ve söz varlığı hakkında bilgi verilecek, dil özellikleri başlığı altında metnin ses ve yapı bilgisi incelenecektir. İstinsah tarihinin belli olmadığı eserin hangi tarihte yazılmış olabileceği konusu da irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Hermetik bilgisi, felsefe, mantık

Abstract: The manuscript *Kitab-ı İlel-i Eşya* is a work on philosophy and logic. Fehmi Edhem Karatay in his Catalogue of Turkish manuscripts in the Topkapı Museum Library, points out *Kitab-ı İlel-i Eşya* as a text that tries to explain the reasons of creamany things. This manuscript is also one of the most significant works on the Corpus Hermeticum and there are Arabic copies in many countries. This manuscript is enlisted as H.558 in the Turkish manuscripts collection of the Topkapı Palace with the author name Malinos (also Balinos or Apollonius). This work is in fact a translation and some researchers claim the original to be Arabic or even as Syriac. We have neither information on the date of writing nor about its translator. The work starts with an introductory part where Balinos narrates himself. The work develops by mentioning first about the creation, compounds of minerals, flora and the genesis. A chapter of the work is written in questions and answers. These questions and answers aims to put in plain words some causes of the creations. This paper focuses on the identity of the author which has written the *Kitab-ı İlel-i Eşya* as well as its main theme and its vocabulary. The paper examines the phonetic and morphologic features under the subtitle of Language Aspects. The date of the manuscript is also discussed here.

Key Words: hermeticum, philosophy, logic, Otoman Turkish

Giriş

Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda H.558 numarasıyla kayıtlı *Kitab-ı İlel-i Eşya** isimli bir yazma eser bulunmaktadır. Bu eserin konusu Milli Kütüphane Başkanlığı Toplu Yazmalar Kataloğunda *mantık sistemleri* olarak tanımlanmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu'nda ise eserle ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir: “Mālinōs veya Bālinōs daha doğrusu Apōlōnyōs isminde efsanevî bir zata atfolunan bu eser her şeyin sebeplerini izah ediyor. Bu malûmatı Hermes-i müselles (*Hermes trismegiste*) denilen mitolojik bir Mısır Tanrısının heykelinden aldığını söylüyor. Türkçeye kim tarafından tercüme ve nakıl edildiği malûm değildir.”(Karatay, 1961: 484).

Yukarda Karatay'ın da kısaca izah ettiği gibi bu eser, aslında çeviri bir eserdir. Kılıç, Apollonius de Tyana'ya atfedilen bu eser için kimilerinin kitabın aslının Süryanice olduğunu kimilerinde Arapça olduğunu ileri sürdüklerini belirterek kaynağı konusundaki meçhullüğe değinir. Ayrıca, Halife Me'mun döneminde (öl. 218 / 833) bir müslüman tarafından yazıldığının tahmin edildiğini öne sürerken dünyanın birçok kütüphanesinde Arapça nüshalarının bulunduğunu belirtir (Kılıç, 1989: 112-113).

Kitabın yazarı olduğu söylenen Balinos, Malinos veya Apollonius'un kim olabileceği konusundaki bilgi eserin Arapça nüshası üzerinde Sylvestre de Sacy tarafından yapılmış “Le Livre du Secret de la Creature Par le Sage Belinous (Kitāb-ı Sırru'l-halika'l-Belinus el-Hekim)” adlı bir çalışmada yer almaktadır. Bu çalışmada Sacy öncelikle Kral'ın yazmalar kataloğunda ünlü doğa tarihçisi Pline'nin bir eseri olarak yer alan bu kitabın Tyana'lı Apollonyus'a ait olabileceğinden söz eder. Nitekim metinde “ben ehl-i tuanadan bir yetim oğlan idüm”(2b / 2) diye geçen bir cümleden yola çıkarak hem Tuana şehrini hemde yetim ifadesinin belirleyiciliğini öne sürer (de SACY, 1798: 110). Zira kaynaklar, antik çağda yaşadığı düşünülen Apollonyos'un 20 yaşında ailesini kaybettiğini ve zengin bir aileden gelmesine rağmen ölüncüye kadar çileye girerek yaşadığını belirtir. En bilinen kitabı Sırru'l- Halika, Kitab-ı İlel, Cami'u'l-Eşya, Tekvini'l-Halk ve İleli'l-Eşya adlarıyla anılmaktadır ve Hermetik kitaplar arasında çok önemli bir yere sahiptir (Kılıç, 1989: 112).

Apollonius insanların kardeşliğine inanır. Tanrının hiç bir şeye ihtiyacı olmadığını ileri sürerek tapınaklarda Tanrıya sunulan ikramlara karşı çıkardı. Putperestliğe karşıydı ve bu düşünceleri ilerde Hristiyanlığın yayılmasına neden olacaktı (Kılıç, 1989: 110-111).

Yüksek Lisans tezi olarak incelenen (Özbek; 2008) Kitab-ı İlel-i Eşya isimli metin ise bu eserin Türk diline yapılmış bir çevirisidir. Yazmanın üzerinde kim tarafından ve ne zaman yazıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. T.C. Kültür ve Turizm

* Bu bildiri “Kitab-ı İlel-i Eşya: İnceleme-Metin-Sözlük (Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2008)” adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Bakanlığı Türkiye El Yazmaları Kataloğunda 122 varak olarak tanımlanmıştır. Eserin arka kısmında farklı bir eser yer aldığından sözkonusu metin 105 varaktır ve birkaç sayfa haricinde her sayfada 19 satır vardır. Harekesiz olarak yazılan metinde özellikle Arapça kimi terimlerin harekeli olarak yazıldığı görülmüştür. Metnin konu başlıkları ve aktarmaları Arapça olarak ve kırmızı renkle yazılmıştır. Metnin içinde yer yer Arapça terkipler bulunmaktadır. Ayrıca müstensih sayfa kenarlarına zaman zaman konu başlıklarını yazmış, bazen Arapça kimi sözcüklerin Türkçe anlamlarını vermiş, bazen de bir terimi açıklamaya yönelmiştir.

Kitap Balinus'un başından geçen olayı anlattığı bir giriş bölümüyle başlamaktadır. Bu giriş bölümünde "tabiatın sırrını" nasıl öğrendiğini anlatmaktadır. Ardından yaradılıştan ve ilk oluşumlardan başlayarak maden, bitki, hayvan ve insanın meydana gelişinden söz eder. Kitabın bir kısmında soru cevap şeklinde geçmektedir. Bu soru cevaplarda yine bazı oluşumların sebeplerini açıklamaya yöneliktir.

Söz Varlığı

Eserin yapılan sözlüğünde 2335 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin yaklaşık %19 kadarı Türkçe, % 79'u Arapça ve %2.3'ü de Farsçadır. Eserde yer alan *almas* ve *mıknatıs* sözcüklerinin ise Yunanca kökenli olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler ışığında eserin söz varlığının büyük bir ölçüde Arapça sözcüklerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Konusu itibariyle Dünyadaki oluşumların sebebinin açıklayan eserin söz varlığında terimler çok önemli bir yer tutmaktadır. Eserdeki Türkçe terimler incelenecek olunursa;

İnsan ve hayvan vücuduyla ilgili terimler;

Metindeki Türkçe sözcükler arasında fiilleri bir kenara bırakacak olursak insan ve hayvan vücuduna ait terimlerin oldukça fazla olduğu görülür.

ağız 74b / 18, ayak (ğ) 68b / 11, barmağ 83b / 4, baş 37b / 13, boynuz 61a / 14, bögrek(g) 85b / 19, burun 43a / 19, dırnağ 61a / 18, dil.(organ) 77a / 4, diş 86a / 7, el 61b / 2, emcek 86a / 2, gö•üs 59a / 13, gövde 97b / 9, göz. 74b / 11, ilik 88b / 19, kan 70a / 19, kanad (t) 59b / 17, kemük 60b / 2, kulak 61b / 15, kurşak (ğ) 61a / 10, kuyruk 60a / 1, öyke 61b / 13, saç 67b / 13, şakāl 84a / 9, si•ir 42b / 14, tamar 48b / 12, tırnağ 61a / 15, tüy 69a / 11, yüz 26a / 17, 97b / 9, deri 48b / 15

Eserde insan ve hayvan vücuduyla ilgili terimlerin bir kısmının da Arapça olduğu görülmektedir;

aqlā' : < Ar. Kaburgalar. 87a / 8.

aqrās : < Ar. Dişler, arka dişler. 60a / 8.

a'şāb : < Ar. Sınır, damar. 84a / 1; eṭrāf-ı ā'şābe "sınır uçları" 83b / 12.

ā'yān : < Ar. Gözler. 98b / 5.

'ayn : < Ar. 1. Göz. 74b / 11.

'azām : < Ar. Kemikler. 59a / 3.

aẓfār : < Ar. Tırnaklar. 83b / 14.

‘azm : < Ar. Kemik. 89a / 3, 89a / 5.?

cevāriḥ : < Ar. İnsanın el ve ayak gibi uzvları. 83b / 11.

ḍil’ : < Ar. Kaburga kemiği. 86b / 8.

ebṣār : < Ar. Gözler, görme nitelik ve güçleri. 105a / 6.

ecṣād : < Ar. Vücutlar, gövdeler. 10a / 19, 14b / 17, 77b / 16; e.-i *dühniyye* 28b / 15, 29a / 4, 29a / 9; e.-i *evvel* 15a / 15; e.-i *ḥadīdiye* 26b / 2; e.-i *ḥarūret* 29a / 4; e.-i *ḥayvān* 87b / 19; e.-i *kibrit* 30a / 2; e.-i *müzābe* 15b / 9, 19b / 8, 27b / 5; e.-i *seb’anuḥ* 21a / 14; e.-i *zāyibe* 30a / 10; e.-i *zuhūr* 21a / 11; e.-i *zumme* 31b / 2; ‘ilel-i e.- 20a / 16; *enfūs-i e.*- 9b / 16, *ervāḥ-i e.*- 30a / 17; *etemm-i e.*- 11b / 17.

enf : < Ar. Burun. 88b / 1.

esnān : < Ar. Dişler. 60a / 8.

ezāfir : < Ar. Tırnaklar. 68b / 19.

ḥadeka : < Ar. Göz bebeği. 84b / 6.

iẓām : < Ar. Kemikler. 86a / 17, 88b / 16, 89a / 3;

ṭihāl : < Ar. Dalak. 85b / 13, 85b / 18.

‘urūḳ : < Ar. Damarlar. 89a / 3.

Yukarıda da görüldüğü gibi aynı organ isminin hem Türkçe hem de Arapça olarak metinde yer aldığı görülmektedir. Bu duruma ait birkaç örnek vermek gerekirse;

niçün ma’ şüm oğlancıklarū *dīṣi* bitmez (86a / 6-7)

niçün ṭayra *esnān* ve *aḍrūs* olmadı (60b / 17)

niçün *dırnaqlar* barmaqlarū ā’ lāsında oldu (83b / 4-5)

şol ins kim nefis ve ḥiss şāḥibdür nefis ve ḥissi olmiyan muzlim-i emvāte muttaşıldur ve ittīşālī şa’ rda ve *azfārda* ve ‘ azāmdadur (58a / 5-6-7)

dört ayaklu ḥayvānda ḥareketūḡ ibtidāsı kuyrūḡına nihāyet edicek anda durup daḡı esefle munḳalib oldu anda ḥāfir ve *ezāfir* oldu andan şu’ ūd edüp ... (68b / 17-19)

burun ḳoku almaz illā bir ḡalīz ḥareketle kim aḡa vāşil ola (74b / 16)

daḡı ‘ ayn ve *enf* ve fem ve isnān eṣkālīn aḡz etdi (88b / 1)

Aşağıdaki cümlede ise *göz* ve *ā’yān*’ın aynı cümlede kullanıldığı görülmektedir.

Allah ta’ālā ol ecelden göremezüz zīrā *gözlerümüz* elvāna ve ecrāma ancaḳ ḳavī olur pes anların ba’ zı dedī kim cāyizdür ‘ uḳūlla görmek *ā’yān* ile degül (98b / 4-5)

Hayvan adları

aşlān 72a / 5, at 37b / 10, balıḳ 61b / 1, geyik 70a / 2, ḳablubaḡa 62a / 19, ḳātır 69b / 12, ḳaz 58b / 13, ḳoyun 100b / 10, öküz 81a / 10, şıḡır 61a / 14, ṭavşan 35b / 16, ṭavūḡ 58b / 14, ḳurd 54b / 6, yengeç 62a / 19.

Yine bunu yanında aşağıda belirtilen kimi hayvan adlarının Arapça olarak eserde kullanıldığı saptanmıştır.

baḳar : < Ar. Sığır. 34 a / 18, 69b / 11 .

ba’ uz : < Ar. Sivrisinek. 64a / 5.

behāyim : < Ar. Dört ayaklı hayvan. 55b / 12, 64b / 8.

dūd : < Ar. Kurt, böcek. 55a / 4.

erānib : < Ar. Tavşanlar. 35b / 15.

merkeb : < Ar. Eşek. 69b / 12.

semek : < Ar. Balık. 62a / 4, 72a / 3.

tuyūrāt : < Ar. Kuşlar. 72a / 9.

zabā : < Ar. Geyik ve karaca benzeri hayvanlar. 35b / 15, 35b / 16.

Aşağıda verilen tek bir cümlede geçen Türkçe *tavşan* terimi sadece *eranib* terimini açıklamaktadır:

zabā ve *erānib* ve her dābbe kim leyyineti ve menfa'ati vardur mütevellid oldı *erānib* demek *tavşanlar* demekdür (35b / 15-16)

Yine aynı cümlede hem Türkçe *balık* hem de Arapça *semek*'in geçtiği görülmektedir.

bālīk daḥı mādan çıksa helāk olur zīrā arzdan ve havādan naşībi yoḡdur sāyir ḥayvān gibi daḥı *semekūj* öykesi olmāḡla havādan helāk olur (62a / 1-3).

Bitki adları:

ekin 72a / 11, buḡdāy 61a / 11, ḡamış 42a / 16, ot 33a / 7, diken 47a / 13, yüzüm 78a / 6, yemiş 33a / 9, kök 46a / 10, çekirdek (g) 49a / 16, yaprāk 33a / 8.

Renk isimleri

yeşil 78b / 5, ḡara 86b / 16, şarı 77b / 9, aḡ 25b / 14.

Renk isimlerinin Türkçe kullanımı yanında aşağıda belirtildiği gibi Arapça karşılıkları da metinde yer almaktadır.

aḡḡar : < Ar. Çok yeşil, yemyeşil. *a.- ol-* 28a / 14.

aḡmer : < Ar. Kırmızı, kızıl. 14b / 15, 15b / 4, 23b / 10; *dem-i a.- ol-* 50a / 5; *ḡ.-i aḡmer* 25a / 3.

aḡzar : < Ar. Yeşil. 26a / 4, 79a / 14.

aşfer : < Ar. Sarı. 27a / 5, 78b / 14; *kibrīt-i a.-* 26b / 5; *nār-ı a.-* 78b / 17

esved : < Ar. Siyah, kara. 15b / 4

şufret : < Ar. Sarılık, sarı renk. 21b / 19

şarı ve *yeşil* renk vaḡtākim beyāz sevāda ḡālib olur anlaruḡ mābeynlerinden *şufret* zuhūr eder (78b / 5)

beyāz ve sevād bir yērde cem' olup daḥı sevād beyāza ḡalebe ede andan bir *şarı* renk peydā olu (77b / 8-9)

elvān ebyāz ile esved mābeyninden daḥı *aşferden* ve *aḡmerden* ve *aḡzardan* mütevellid oldı (78b / 14-15)

Sayılar

altı 97b / 15, altıncı 100a / 2, altmış 88b / 8, beşinci 100a / 1, bir 50b / 5, dört. 2a / 8, iki 10a / 12, kırksekiz 4b / 1, on 100a / 4, oniki 45b / 1, sekiz 100a / 3, toksân 88b / 10, toksânaltı 6a / 2, toktuz 100a / 3, üç 35b / 1, 102a / 16, yedi 10b / 3, yüz 88b / 15.

Doğa Terimleri

buz : Buz 78b / 11, gök 65a / 6, yel 2b / 19, deñiz 76b / 8, bulud 9a / 4, ay 60b / 11, yer 22a / 19, yeryüzi 9b / 17, gece 1b / 13, gündüz 1b / 14, toprak 39a / 4, şu 62b / 1, tađ 97b / 10, kar 28b / 15, ıssı 14a / 12, gün 54b / 6, gölge 12b / 4..

Maden Terimleri

altun 13b / 5, demür 23b / 18, gümüş 13b / 6, şaş 81a / 4.

Çeşitli İnsan Durumları ve Akrabalık İlişkileri ile İlgili İsimler

Çeşitli insan durumları ve akrabalık ilişkileri ile ilgili tespit edilen sözcüklerde günümüz Türkiye Türkçesinden farklı bir kullanıma rastlanmamıştır.

diri 9b / 16, dişi 5a / 9, gebe 60b / 8, ana 90b / 9, baba 90b / 9, kardeş 27a / 5, kişi 99a / 1, kıl 3a / 17, oğlan 2b / 2, oğlancık 84a / 9, oğul 95b / 9, erkek 5a / 11.

Diğer

gürüldü 87a / 16, çevre 84b / 11, delük 63a / 6, kat 42b / 16, koku 14b / 17, yuvâ 58b / 9, tütün 61b / 17, uyku 2b / 14, yıl 2b / 12, yol 14a / 18, ev 61b / 13, kapu 69b / 2, örtü 49a / 1, odun 78a / 16, törpi 23b / 18, ková 90b / 14, süd 50a / 3, yumurda 68b / 15, et 72a / 10.

SES BİLGİSİ

1. KÜÇÜK ÜNLÜ UYUMU

İncelenen bu metinde küçük ünlü uyumunun tam olarak yerleşmediği görülmektedir. Aşağıda yer verilen örneklerle bu konu açıklanmaya çalışacaktır.

1.1. Uyuma Aykırı Sözcük Kök ve Gövdeleri

1.1.1. Köklerde Yuvarlaklaşma

Köklerde meydana gelen yuvarlaklaşmanın çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan biri, Eski Türkçede fiilden isim yapma eki olan -g ve -ğ düşmesinin son seste bir yuvarlaklaşmaya sebep olmasıdır. İncelenen metindeki aşağıda yer alan örneklerde söz konusu yuvarlaklaşma görülmektedir:

kapular 69b / 4, ayru 13a / 5

Eski Türkçedeki *arığ* ve *arığ* sözcükleri sonraki dönemde *şaru* ve *aru* olurken metinde ise *şarı* 77b / 9 ve *arı* 11b / 18 olarak yazılmıştır.

Yuvarlaklaşmaya neden olan bir durum da dudak ünsüzleri b, m ve p'nin etkisidir. Metinde geçen demür 23b / 18 ve karşıma 2b / 18 bu yuvarlaklaşmaya örnek olarak verilebilir.

Bir sebep olmaksızın yuvarlak ünlüyle yazılan sözcüklere de rastlanmaktadır:

altun 18b / 14, kendü 5a / 11, gerü 13b / 18.

Eski Anadolu Türkçesinde berü olarak yer alan yuvarlak ünlülü sözcük ise metinde beri 11b / 17 olarak yazılmıştır.

1.1.2. Yuvarlak Ünlülü Ekler

Köklerde meydana gelen yuvarlaklaşmanın dışında eklerin de bir bölümü dudak uyumuna girmemektedir. Eserde yer alan yuvarlak ünlülü ekler şunlardır:

-aru / -erü

içerüden 62b / 3, yukaru 84b / 16

-duḡ / -dük

düşmedüğine 46a / 13, etdüğine 66b / 12, istedüğü 95a / 1.

-du(m) / -dü(m)

Metinde مـ biçimiyle yazılmış. okudum 2b / 10, aldum 3a / 7

-du(ḡ) / -dü(ḡ)

Görülen geçmiş zaman II tekil kişi eki her zaman yuvarlaktır.

işledüḡ 103b / 14

-dur / -dür

Bu ekin yazımında ünlü harf gösterilmemiştir. Buna rağmen yalnızca aşağıda yer alan örnekte söz konusu ekin “j” harfiyle yazıldığı saptanmıştır.

bildürür 65b / 3

-lu / -lü

ayaḡlu 68b / 17, tatlu 73a / 18, deḡlü 34b / 17.

-sun / -sün

olsun 34b / 8

-(u)m / -(ü)m

ayāḡum 2b / 7, yüzüm 78a / 6, sözüme 76a / 14

-uḡ / -üḡ

emrūḡ 97a / 6

-uḡ / -üḡ, -nuḡ / -nüḡ

ḡamarlaruḡ eḡrāfindan ḡurūc eyledi 49a / 12, ḡāruḡ ‘illeti bürüdetdür 78b / 11.

-up / -üp

Bu ek kalıplaşmış bir şekilde بـ ekiyle yazılmaktadır. Metindeki örneklerde de tek bir sözcük hariç bu kural devam etmiştir.

olup 11a / 16 sözcüğünde ise پ harfiyle yazılmıştır.

-ur / -ür

uçurdu 59b / 5, toğuran 48b / 10

-ur / -ür (geniş zaman)

yürür 69b / 8, şıklur 43a / 13, eridür 16a / 9

-du(k), -dü(k)

Metinde bu ekin yazımında bir tutarlılık yoktur ve genelde دك ekiyle yazılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde ise و harfine yer verilmiştir.

vérdük 105a / 19, bildük 57a / 18

-uz / -üz

degülüz 98b / 13

-a-vuz, -e-vüz

diyevüz 102a / 10, görevüz 105b / 7

-u / -ü Gerindium Eki

deyü 58a / 12,

1.1.3. Düz Ünlülü Ekler

Eserde yer alan düz ünlülü ekler aşağıda gösterilmiştir:

-dı / -di

açıldı 87a / 9, şıkdı 16a / 1, indi 85b / 1

-ı / -i

tarafı 9a / 9, taşı 81a / 4, tohumı 46b / 17

-ıcağ / -icek

giricek 61b / 3, gizlenicek 46b / 5, göricek 101a / 9, olıcağ 103a / 16

-(ı)l / -(i)l

ķonıldı 57a / 3, ķurtıldı 15b / 13, verildi 58a / 13, tütülmáz 4b / 12.

-(ı)n / -(i)n

bilindi 46b / 11, delindi 59b / 16

-mı / -mi

olmazmı 101b / 14, etdimi 97a / 11, etmedimi 97a / 11, gördünüzmi 97b / 12

-mış / -miş

yázılmış 2b / 4, açılmış 69b / 2, delinmişdür 58b / 18

-(n)ı / -(n)i

adını 55a / 12, dilini 77a / 4, dişisini 32a / 6

-sı / -si

kokusı 59a / 13, babası 90b / 9 çevresi 84b / 11

-sın / -sin

varasın 103b / 19, yiyessin 103b / 17, göresin 3a / 1

-sız / -siz

baş olasız 90b / 4, bilmeyesiz 102a / 10, bilmezsiz 97b / 7, dørsiz 97a / 9

2. TONLULAŞMA

2.1. Ön Seste Tonlulaşma

Ön Seste *t* Sesinin Korunduğu Sözcükler

Metinde sözcük başındaki *t* sesinin tonlulaşması olayında bir tutarlılık söz konusu değildir.

Aşağıdaki örneklerde bu sesin henüz tonlulaşmadığı görülmektedir.

tağıtdı 8b / 11, tamarlar 60b / 19, tar 82a / 11, toksanaltı 6a / 2, toğunması 81a / 6, toldursan 76b / 16, tolı 78b / 11, tolmuş 43b / 16, toköz 76a / 17, turdı 7a / 9, toğrı 44b / 17, toğuran 48b / 10.

Ön Seste *t* Sesinin Tonlulaştığı Sözcükler

Aşağıdaki seslerde ise bu ses tonlulaşmıştır.

dağılup 57b / 5, dedi 2b / 15, degil 63b / 5, degin 97a / 12, degüp 42b / 10, delikleri 63a / 6, denk 1b / 2, deñiz 76b / 8, diken 70a / 18, dilese 64b / 10, dilini 77a / 4, dinlemez 91b / 5, diri 9b / 16, dişi 100b / 11, dişi 46b / 13, dişler 86b / 10, ditredi 95b / 7, doğunüp 38b / 18, döküldi 86b / 19, döndi 60a / 18, dördüncü 100a / 1, dört 2a / 7, durdı 95b / 5, , duyup 61b / 3, düşdi 25a / 5, düz 51b / 2.

Bazı sözcüklerin ise hem *t* hem de *d*'li kullanımları bulunmaktadır.

dırnaç 61a / 18, tırnaç 61a / 5
dutdı 42b / 11, tutar 77a / 9.

2.2. Ön Seste Tonsuzlaşma

Ön seste *b* / *p* değişmesi

Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşmış olan kimi ön ses *b*'leri tonluluğunu korumaktadır.

Türkiye Türkçesinde ön seste *p* sesini almış parmak sözcüğü metinde *barmaqların* 83b / 4 olarak yazılmıştır.

Ayrıca piş- fiili aşağıda görüleceği gibi iki şekilde de yazılmıştır.

pişdi 16a / 16
bişirmeyüp 29b / 2

2.3. Eklerde ve Sözcük Sonunda

Ek başında tonsuzlaşan *d* ünsüzleri tonluluklarını korumaktadır.

koğmışdan 80a / 7, kıyruktan 69a / 12, yakıy olmakdan 43a / 11, yâkütan 23b / 9, kaçmağdan 44a / 6, tabî'atdan 55a / 3.

Sözcük sonunda ise eridür اريدور 61a / 7, eritmez اريتمز 23b / 18 şeklinde iki yazıma da rastlanmıştır.

YAPI BİLGİSİ

1. HAL EKLERİ

Eser, adların aldığı hal ekleri açısından yönelme, bulunma, ayrılma, belirtme ve ilgi olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir. Her başlık altına metinden seçilen örnekler konularak hangi durum eklerini aldığı gösterilmeye çalışılmıştır.

1.1. Yönelme Hali

māya 6a / 15, Müşteriye 6b / 11, felek-i şāniyye 8a / 9, geriye 9a / 7, nesneye 9b / 10

1.2. Bulunma Hali

kitābımızda 29b / 17, zibağda 30a / 12, nārda 30b / 7, arzda 31a / 7, elvānda 31b / 12, havāda 33a / 11.

1.3. Ayrılma Hali

Ayrılma hali eki cümlelerde çıkma uzaklaşma anlamının haricinde sebep ve zarf yapma durumunda da kullanılmaktadır.

Çıkma Uzaklaştırma

hālden 4a / 6, felekden 39b15, arzdan 90b / 12, muhtācdan 91b / 17, halkdan 92b / 16, şavābdan 94b / 7, ihsāndan 94b / 8.

Sebepl

ol şabilden 45b / 13, ba'zı ruḫbetden mütevellid oldı 46a / 3, ecelden 47a / 15, cezb etmekden 69a / 10, yubüsetden 70a / 10, ma' denüñ ' illeti ḫarāretden 70b / 10.

Zarf

evvelden 46a / 5, aḫvāldan şonra 97b / 4, bāḫından ve elān haber ederüm 91a / 4.

1. 4. Belirtme Durum Eki -n, i- / -ı

Belirtme Durum eki kimi sözcüklerde -ı ekiyle kullanılırken kimi sözcüklerde ise -n ekiyle kullanılmıştır.

-ı ekiyle kullanımına örnek olarak verilen sözcükler şunlardır:

kitābı 1b / 4, itmāmı 5b / 19, şabrı 73b / 2, şeyi 73b / 7, vasatı 74a / 8, ruḫbeti 74a / 14, eşyāyı 74b / 11, aşlı 74b / 12.

3. şahıs iyelik ekinden sonra ise Belirtme Durum Ekinin -n olduğu saptanmıştır.

mā arzuñ yubüsetin ḫall eder 23b / 5, mekānuñ ruḫbeti naruñ ḫarāretin andan def edecek 24b / 18.

1. 5. İlgi Durumu Eki

burūcuŋ 50a / 14, hūkemānuŋ 50b / 6, eflākūŋ 50b / 18, nāruŋ 51a / 18, tayruŋ 60a / 1, arzuŋ 60a / 7.

2. ZARF YAPMA EKLERİ

Aşağıda, incelenen metinde bulunan, zarf yapma eki olan –ca / -ce ve –la / -le'nin getirilmesiyle oluşturulmuş zarf örneklerine yer verilmiştir.

‘ādetce 6b / 13, zāhirce 13a / 18, miqdārca 33a / 15, ardınca 35b / 9, şiddetle 41b / 4, cesediyile 42a / 2, kuvvetle 42a / 13, mürür-ı zamānla 42b / 13

İsme edat olan –dan berü ekinin gelmesiyle de zarf yapılmıştır: afātdan beri 11b / 17

Ayrıca bir kısım kalıplaşmış zarf örnekleride mevcuttur. Yine içlerinden bir kısmı aşağıda gösterilmiştir.

içre 7b / 14, sonra 8b / 2, kaçan 10a / 19, kanda 30a / 14

3. ÇATILAR

Eserde ettirgen, edilgen ve dönüşlü, işteş ve birden fazla çatı ekinin birarada bulunduğu örnekler tespit edilmiştir.

3.1. Ettirgen Çatı

-ar-, -er-

çıkarp 47b / 7, çıkara 61b / 16, giderdi 46a / 4

-ur-, -ür-

bildürdüm 50b / 5, bişürmeyüp 29b / 2, uçurur 43b / 14, toğuran 48b / 10

-t-, -d-

eridür 16a / 9, eritmez 23b / 18, yükletmedi 95a / 4, yumşadup 82b / 3, yumşadur 86a / 5, tığıtdı 8b / 11, yaratdı 91a / 15

-dur-, -dür-

bildürdüm 27a / 10, bildürüp 50a / 16, döndürdi 29a / 3, götürdi 7a / 15, indürdi 70b / 6, öldürür 72b / 2, töldürsən 76b / 16.

3.2. Edilgen Çatı

Edilgen çatılar Türkiye Türkçesiyle aynı olarak eylem kök ve gövdesine –l- ve –n- eki getirilerek yapılmıştır.

-l-

ayrıldı 11a / 8, büzilüp 72a / 11, döküldi 87a / 4, ekilen 82b / 17, görülmüşdür 43a / 9, yazılmış 90b / 5, yarılır 83b / 3, tutulmaz 4b / 12, kurutulmuş olaydı 18b / 14, çoğaldı 7b / 3, dağılıp 57b / 5, azaldı 20b / 1

-n-

bilindi 58a / 2, bölündü 32a / 4, denildi 71b / 4

3. 3. Dönüslü Çatı

Dönüslü çatı -n- ve -l- eklerinin getirilmesiyle yapılmıştır.

- n -

şığındı 92b / 4, delinmişdür 58b / 18, gizlendi 86a / 18

-l-

açıldı 48a / 19, şarıılır 9a / 11

3. 4. İşteş Çatı

Türkiye Türkçesiyle aynı olarak eserde işteş eylem çatıları eylem kök yada gövdesine -ş- eki getirilerek yapılmıştır. Aşağıda buna örnek bir cümle yer almaktadır.

şudan çıkan buhâr ve havâdan çıkan buhâr birbirine bulaşup ve muvâfık olub dağı karışdı 6a / 13.

4. BİRLEŞİK FİLLER

4.1. Ulaçlı Birleşik Fiiller

Yeterlilik bildiren bil- eyleminin olumsuzu saptanmıştır.

göremem 2b / 17, göremezüz 98b / 4, bilemedüm 90a / 9.

4.2. İsim ve Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller genellikle “ol-”, “êt-” ve “eyle-” yardımcı fiilleriyle kurulmuştur. Bununla birlikte bul-, kıl-, gel-, vër- fiillerinin yardımcı fiil olarak kullanımına ilişkin örneklere de rastlanmıştır.

ol-

Olmak fiili Eski Türkçeden itibaren bir yardımcı fiil görevi görmektedir. Banguoğlu'nun karmaşık fiiller olarak tanımladığı bu durumda olmak fiili hem ad ve sıfatlara gelerek birleşik fiil tabanları meydana getirmekte (iyi olmak, baba olmak) hem de bazı sıfat fiillere gelerek oluş ve kılışın zaman ve biçimini gösteren bir işleve sahip olmaktadır (Banguoğlu, 2007: 482).

Banguoğlu karmaşık fiilleri üçe ayırmıştır. (Banguoğlu, 2007: 482-486):

Öncelik Fiilleri

-miş sıfat fiili ile yapılanlar kılış ve oluşun bitmiş ve tamamlanmış olduğunu ifade eder. Bu duruma örnek aşağıdadır:

ğalebe êtmış ola 44b / 8, halk êtmış ola 94a / 18, vaşf êtmış olalar 105b / 3, hall olınmış ola 22b / 15, gizlenmiş olânı 35a / 13

Başlama Fiilleri

Geniş zaman sıfat fiili ile yapılan bu yapıda kılış ve oluşun alışkanlık halinde sürdüğü anlatılmaktadır. Bu duruma örnek olarak iletir oldı 74b / 19 sözcüğü verilebilir.

Niyet Fiilleri

Gelecek sıfat fiili ve -ici hal sıfat fiili ile yapılan bu durumda oluş ve kılış niyet ve teşebbüs halindedir. Eserde yer alan görmiycek olursa 99b / 17 bu duruma örnektir.

Ayrıca olmak fiiliyle kurulan birleşik fiillere örnekler aşağıda verilmiştir.

şağīr ol- 7b / 11, şābir ol- 11b / 8, şābit ol- 83a / 18, şādır ol-7b / 13, şā' id ol-70b / 13, şafāih ol-26b / 14, şāfi ol-78a / 18.

olın-

ğarq olın- 91b / 2, bed' olın-16a / 6, belā olın- 103b / 10, beyān olın- 32b / 20, cem' olın- 35a / 6, cezb olın- 8a / 10, 'arız olın- 22a / 16.

et-

'amel ét-11b / 11, aḥz ét-12a / 17, ba' id ét-13b / 4, beyān ét- 14a / 14, buḥl ét-94a / 6, cāmid ét-8b / 15, cehl ét-105a / 18.

étdür-

mümtezic étdür- 23b / 15, istimdād étdür- 27b / 10, duḥl étdür- 37b / 19, ṭulū' étdür- 42b / 11, şu' ud étdür- 44b / 17, tedāḥl étdür- 53b / 12.

eyle-

aqdām eyle- 72a / 14, bāṭın eyle- 59a / 12, beyān eyle- 91b / 14, cārī eyle- 95b / 8, cehl eyle- 94a / 8, cem' eyle- 38b / 16.

bul-

vuşul bul- 29b / 16, kuvvet bul- 30b / 11, çāre bul- 2b / 12, istikāmet bul- 4b / 12, kemālin bul- 10a / 8, kerāmet bul- 11a / 7.

kıl-

tesmiye kıl- 2a / 13, sūkūn kıl- 45a / 8, 'ayān kıl- 50b / 4, vāzih kıl- 90a / 7.

çal-

çiğ çal- 29b / 3, ihtiyāc çal- 49a / 11, az çal- 57b / 19, bākī çal- 82b / 15, delinmiş çal- 85b / 3.

gel-

harekete gel- 1b / 7, lāzım gel- 3b / 9, zuhūra gel- 32b / 2, vücūda gel- 65b / 17, rāst gel- 100a / 14.

vér-

haber vér- 6a / 6, kuvvet vér- 13a / 16, ad vér- 58a / 12, cevāb vér- 105a / 19.

5. FİİL ÇEKİMİ

Metinde cümleler genellikle *olmak* ve *etmek* fiilleriyle oluşturulmuş ve sıklıkla geniş ve görülen geçmiş zamana ait çekimler yer almıştır. Örnekler, ilgili şahıs çekiminin yanında gösterilirken zamanların bileşik çekimleri de gösterilmiştir.

5.1. Geniş Zaman Çekimi

İncelenen metinde çok sıklıkla geniş zaman çekimi kullanılmıştır. Geniş zaman ekinin hangi şahıs ve fiillerde kullanıldığına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir.

- I. Tekil Şahıs : *dururum* 95b / 2, *söylerüm* 13b / 18
II. Tekil Şahıs : *görürsin* 66a / 12
II. Tekil Şahıs Olumsuz Soru: *görmezmissin* 103a / 10
III. Tekil Şahıs: *gider* 21a / 8, *dutar* 79a / 2, *şarılır* 9a / 11, *bilinür* 63a / 11, *buyurur* 1b / 4, *uçar* 12a / 18
III. Tekil Şahıs Olumsuzuz: *büyümez* 66a / 18, *bilmez* 74b / 17
I. Çoğul Şahıs: *görürüz* 100a / 17, *derüz* 6a / 10, *söylerüz* 101a / 10
I. Çoğul Şahıs Olumsuzuz : *göremezüz* 98b / 4, *demezüz* 98a / 6
II. Çoğul Şahıs: *dersiz* 97a / 9, *dersüz* 98a / 3, *étmezsis* 98a / 17, *görmiyesisiz* 102a / 10, *bilmezsis* 97b / 7
II. Çoğul Şahıs Olumsuz Soru : *görmezmissiz* 100a / 8
III. Çoğul Şahıs : *dérler* 73b / 16
III. Çoğul şahıs olumsuzuz: *demezler* 101a / 9

5.1.1. Geniş Zamanın Şartı

- II. Tekil Şahıs: *şorarsaş* 100b / 4, *dérseş* 66a / 15, *işleseş* 103b / 13
III. Tekil Şahıs: *çıkarsa* 61b / 17, *dérse* 101b / 14

5.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

- III. Tekil Şahıs : *bilinmezdi* 78a / 5, *durmazdı* 2b / 13 , *giderdi* 40a / 14, *seçilmezdi* 78a / 8, *şalmaz idi* 99a / 19, *şalmazdı* 72a / 11

5.2. Görülen Geçmiş Zaman

- I. Tekil Şahıs : *okudum* 2b / 10, *işledüm* 3a / 10, *bildirdüm* 50b / 17, *bildüm* 2a / 1, *gördüm* 45b / 1, *gösterdüm* 3a / 10
I. Tekil Şahıs olumsuzuz : *görmedüm* 67a / 19
II. Tekil Şahıs: *gördün* 66a / 13, *işledün* 103b / 14
III. Tekil Şahıs : *uçurdu* 43b / 3, *uçdı* 54a / 15, *şakladı* 37a / 2, *ayrıldı* 53b / 2, *çıkardı* 7a / 1, *çıkđı* 34b / 14, *dedi* 2b / 15, *döndürdi* 46a / 17
III. Tekil Şahıs Olumsuzuz: *ayırmadı* 15b / 3, *ayrılmadı* 83b / 17, *denilmedi* 68a / 5, *şalmadı* 35a / 14
I. Çoğul Şahıs: *bildük* 4a / 15, *dedik* 93b / 16, *bildirdük* 99a / 14, *gördük* 79a / 11, *söyledük* 39a / 17

- I. Çoğul Şahıs Olumsuzuz: *görmedük* 5a / 14

- II. Çoğul Şahıs : *dedünüz* 103a / 5

- II. Çoğul Şahıs Soru : *gördünüzmi* 97b / 12

- II. Çoğul Şahıs Olumsuzuz: *görmedünüz* 97b / 12

- III. Çoğul Şahıs : *ayrıldılar* 46b / 12, *bilindiler* 58a / 4, *dediler* 100b / 7.

- III. Çoğul Şahıs olumsuzuz: *bulmadılar* 51a / 15

5.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

- III. Tekil Şahıs: *açıldıysa* 87a / 9, *etdiyse* 102b / 9, *göründüyse* 55a / 17

5.3. Anlatılan Geçmiş Zaman

Anlatılan geçmiş zamanla ilgili örnekler 3. tekil ve 3. çoğul şahısla sınırlıdır.

III. Tekil Şahıs : *gizlenmiş* 59b / 11

Ayrıca bu zamanın oluşturulmasında –miş ekine –dur bildirme ekinin eklendiği örneklere de rastlanmaktadır.

III. Tekil Şahıs : *bağlanmışdur* 53b / 9, *delinmişdür* 58b / 18, *çıkarılmışdur* 3a / 15, *gelmişdür* 13b / 1, *girmişdür* 77a / 13

III. Çoğul Şahıs : *ihtilâf etmişler* 1b / 13, *tesmiye kılmışlar* 1b / 13

5.3.1. Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

III. Tekil Şahıs : *gizlemiş idi* 43b / 7, *taşvîr olunmuş idi* 2b / 3

5.4. İstek Kipinin Çekimi

İstek kipinin tüm şahıslara göre çekimine rastlanmıştır.

I. Tekil Şahıs : *temyîz edem* 56b / 7, *beyân edem* 1b / 13

II. Tekil Şahıs : *derk edesin* 2b / 17, *göresin* 3a / 1, *mensûb edesin* 28b / 7

III. Tekil Şahıs : *biline* 11a / 7, *denile* 102a / 5,

III. Tekil Şahıs Olumsuzu : *şerîk olmaya* 101b / 11, *bilinmeye* 101b / 11

I. Çoğul Şahıs : *déyevüz* 102a / 10, *görevüz* 105b / 7

II. Çoğul Şahıs : *tefekkür edesiz* 1b / 13, *istimâ' edesiz* 2a / 7

III. Çoğul Şahıs : *déyeler* 104b / 10.

III. Çoğul Şahıs Olumsuzu : *görmeyeler* 102a / 14, *bilmeyeler* 102a / 14

5.4.1. İstek Kipinin Hikâyesi

Ayrıca aşağıdaki yer alan örnekle istek zamanın hikâyesine örnek gösterilen bir zaman çekimine rastlanmıştır.

III. Tekil Şahıs : *bileydü* 89a / 1

5.5. Emir Kipinin Çekimi

Eserde 2. tekil şahıs emir çekimine rastlanmazken 3. tekil şahıs emir çekiminde ek kullanılmadığı görülmüştür.

gir 2b / 16, *gör* 24a / 17, *kâlk* 2b / 16

olmak fiiliyle yapılan;

ol kimseye *harâm olsun* kim bu kitâb anja vâşıl ola 90a / 14 cümlesinde ise 3. tekil kişi –sun eki yer alır.

Yine metinde 1. ve 3. çoğul şahıs emir çekimi yoktur. 2. Çoğul şahıs emir çekimi aşağıdaki örneklerde görülebilir:

bağa nâr *getürüñ* 96b / 19

siz dañı *setr edüñ* 90b / 1

Allaha *'ibâdet edüñ* 97a / 6

bundan gayri *bañş edüñ* 104b / 12

ehli olmayān kimseyi üzerine izhār edüp süfehāyı bu ‘ilme *şerīk etmeñüz* bu kitābuma *yāpışuñ* ve vaşıyyetümi *dutuñ* tā zamānanuñ ehline baş olasız 90b / 2

Yukarıdaki cümlede *şerīk etmeñüz* 2. çoğul kişi olumsuz emir çekimine örnektir.

5.6. Dilek-Şart Kipinin Çekimi

Dilek- şart çekimine örnek olarak seçilen örnekler ise şunlardır.

II. Tekil Şahıs:

eger bir zarfı şuyla *toldursañ* dañı nār üzerine *kosañ* nāruñ *harāreti ruṭūbet-i māyla* muttaşıl olup dañı imtizāc eder 76b / 16

emr üzerümüze *carī* olur *rāzī olursañ olmazsañ* beher hāl nāfizdür 98b / 13

eger *suāl ederseñ* hālīk fi’ lidür dēyeler ve eger dehr fi’ linden *şorarsañ* hālīk fi’ lidür dēdiler 100b / 3

eger *hall ederseñ* hall olur ve *yāñūd ‘ağd ederseñ* ‘ağd olur dañı *uçurursañ* uçar 12a / 17

III. Tekil Şahıs

eger nār bir şeyi *iñrāk etse* dañı ruṭūbetin *çekse* 78a / 19

bālīk dañı *mādan çıksa* helāk olur 62a / 1

bir şeyi mübāşeret etmek *dilese* 64b / 10

5.7. Gereklilik Kipinin Çekimi

Gereklilik ifade eden ayrı bir eke rastlanmamıştır. Bu zamanın ifadesi gerek sözcüğü ile yapılmıştır.

müdevver olmak *gerekdür* 69b / 1

mütevellid olsa *gerek* 70a / 18

bilmek *gerekdür* 104a / 6

6. FİİLİMSİLER

6.1. Sıfat-Fiiller

Sıfat-fiiller cümlede bir sıfat işlevi görmektedir. Metinde yer alan örnekler aldıkları ekler açısından sınıflandırılarak aşağıda gösterilmiştir.

-an, -en-

kaçan *ṭabī’ atum* 2b / 9, şadırında olan *kitābeti* 2b / 10, bu ‘ālemdə olmayan nesnelere 3b / 18, şu‘ūd eden *duñanıñ* 6b / 2

-duk / -dük

müm yandığı *vañt* 66a / 11, mühebbebe dēdüğü 11a / 1, imtizāc (8) ētdüğü zamānda 32b / 7.

-mış / -miş

gizlenmiş *yubūseti* 59b / 11, insānuñ başında açılmış *kañpular* oldı 69b / 2, *harāretle* gizlenmiş olānı 35a / 10

-acak / -ecek

def‘ edecek *levni* 24b / 18, *habs* edecek *lañfi* 32a / 5, yetişecek *nuṭfeye* 59b / 17

6.2. Zarf-fiiller

-ken / -iken

yoğiken 10a / 6, za'îf iken 29b / 3, müteferriğ iken 29b / 4, za'îf iken 54b / 9

-ınca / -ince

nihayete varınca 6a / 19, ibtidâdan intihâya varınca 10a / 5, tamâm olunca 35b / 9, hürûc édince 89a / 15, zamm étmeyince 60a / 1

-ıcak / -icek

Günümüzde kullanılmayan bu ek -ınca, -ince anlamını ifade etmektedir.

nüfûz olıcak 4a / 19, müteferriğ olıcak 31b / 9, hâbs édicek 32a / 6, felek devr édicek 32b / 6, ğidâ aña degicek 42b / 18

-up / -üp

Eserde çok sık kullanılan bir zarf fiildir.

şiddet bulup 43a / 5, dāyim olup 43a / 10, ruḫbetin uçurup 43a / 16, mu' tedil olup 43a / 17, ṭulū' édüp 43b / 17

-dukca / -dükce

şu' üd étdükce 14b / 1

-mazdan / -mezden

taḫlîl étmeyden 44a / 3, ḫulûl étmeyden 65b / 18.

-ü

deyü 68a / 4

SONUÇ

Kitab-ı İlel-i Eşya'nın kim tarafından çevrildiği, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Dil açısından bakıldığında ise, Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini taşımadığı görülmektedir. Bu nedenle de 16. yy veya sonraki bir dönemde yazılmış olduğu tahmin edilmektedir.

Metinde büyük ünlü uyumunun tam olarak gerçekleştiği saptanmıştır. Küçük ünlü uyumu ise kimi eklerin yalnızca dar kimilerinin ise yuvarlak olarak yazılmasından dolayı tam olarak yerleşmemiştir.

İncelenen bu eserde sözcük başındaki "t" sesinin ötümlüleşmesinde bir tutarlılık yoktur. Bu sesle başlayan kimi sözcüklerde ötümlüleşme gerçekleşirken kiminde ise gerçekleşmemiştir. "tırnak" ve "tut-" sözcükleri ise hem "t" hem de "d" ünsüzüyle yazılmıştır. Türkiye Türkçesinde ötümsüzleşen "b" ünsüzü ise ötümlülüğünü korumaktadır. Ayrıca yine Türkiye Türkçesinde ötümsüzleşen ek başındaki, "d" ünsüzününün de ötümlülüğünü koruduğu görülmektedir.

Belirtme durum ekinin -ı / -i ve 3. şahıs iyelik ekinde sonra -n ekiyle kullanıldığı görülmektedir.

"ol-", "ét-" ve "eyle-" yardımcı fiilleriyle oluşturulan birleşik fiillerin çok fazla bulunduğu görülmektedir. Sıklıkla görülen geçmiş ve geniş zamanı kullanılmış olsa da anlatılan geçmiş, istek, emir ve dilek-şart zamanına ait yapılar da bulunmaktadır.

Eserde günümüzde kullanılmayan -ıcak / -icek zarf fiil eki yer alırken, Eski Anadolu Türkçesine ait olan -uban / -üben, -ısar / -iser eklerine ise rastlanmamıştır.

Yine metnin tek bir yerinde eyit- fiilinin kullanımı saptanırken diğer yerlerde günümüz Türkçesinde kullanılan söyle- fiili kullanılmıştır.

şeyhe dedüm sen kimsen tã baña bu kadar minnet ve ihsân etdün ya şeyh eyitti ben senünj tãmm tabi' atıñam 3a / 2

Eserde 2335 madde başı tespit edilmiştir ve bu madde başındaki sözcüklerin büyük bir kısmı Arapça kaynaklıdır.

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T. (2007), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sacy, S. de (1798), "Le Livre de Secret de la Creature par le Sage Bélinous" *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliotheque Nationale*, Tome Quatrieme, Imprimerie de la Republique, Paris.
- Karatay, F. E. (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. I, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, M. E. (1989), *İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Özbek, Ö. (2008), *Kitab-ı İlel-i Eşya İnceleme-Metin-Sözlük*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.